

LIEFDE EN BALLINGSCHAP

»PRIVÉ-DOMEIN«

NR. 217

WILLEM BILDERDIJK

LIEFDE
EN BALLINGSCHAP

BRIEVEN 1795-1797

HERTAALD EN TOEGELICHT DOOR
MARITA MATHIJSEN

UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS · AMSTERDAM · ANTWERPEN

Copyright © 1997 Marita Mathijsen

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.*

ISBN 90 295 0294 0 / NUGI 321

INHOUD

Inleiding 7

Verantwoording 14

Brieven 1795-1797 17

Noten 235

INLEIDING

In de Privé-domeinreeks is het gebruikelijk dat het werk van buitenlandse schrijvers nieuw vertaald wordt. Brieven en dagboeken van Nederlandse auteurs komen onbewerkt in het licht. Dat werkt voor de schrijvers van de negentiende en vroegere eeuwen nadelig. Bij de frisse moderne stijl van de buitenlanders lijkt de Nederlandse taal gewrongen, en men beseft niet hoe groot de invloed van de vertaling is. Misschien is dat ook wel de reden dat er zo weinig ouder Nederlands werk in Privé-domein is te vinden. Om dit nu evenveel kans te geven als buitenlands, heb ik besloten tot hertaling over te gaan. Voor middeleeuwse en zeventiende-eeuwse teksten is dit al vaker gebeurd, maar nog niet voor een achttiende-eeuwse tekst, en voor Privé-domein is het een unicum.

Dat Willem Bilderdijk de eerste hertaalde auteur is, moet beschouwd worden als een eresaluut aan deze te weinig gelezen meester. Zijn taalvirtuositeit, stijl, intelligentie, eruditie en hartstocht maken hem tot de grootste schrijver van zijn tijd. Juist doordat zijn persoonlijkheid zo complex is, is ook zijn gedachte-wereld niet simpel, evenmin als de taal waarin hij die verwoordt. Hij bouwt uitgebreide zinnen waarin de verbindingen zo samenhangen met zijn eigen ingewikkelde geest, dat ze voor de hedendaagse lezers lastig te ontknopen zijn. Ik heb gepoogd Bilderdijks sprankelende achttiende-eeuwse taal om te zetten in even sprankelend modern Nederlands, zonder echter zijn gedachtegang geweld aan te doen.

Bilderdijk heeft duizenden brieven geschreven, waarvan er in totaal meer dan tweeduizend bewaard zijn. Slechts een klein deel daarvan is ooit in druk uitgegeven, en een nog veel kleiner deel is toegankelijk in een betrouwbare editie (*Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1795-1797*. Uitgegeven door J. Bosch, H. W. Groenevelt en M. van Hattum. Utrecht: HES, 1988. 2 dln.). Uit deze laatste heb ik een selectie genomen van de brieven die Bilderdijk schreef

in de woeligste periode van zijn leven, toen hij uit Holland verbannen werd en heen en weer geslingerd werd tussen twee vrouwen: zijn echtgenote, aan wie hij trouw wilde blijven, en zijn nieuwe geliefde, die hem in vuur en vlam zette. Aan hen stuurde hij zijn ontboezemingen, en daarover schreef hij aan de derde belangrijke vrouw in zijn leven: zijn spirituele schoonzus. Brieven aan drie mannen zijn de rustpunten daartussen: die aan zijn toenmalige uitgever, aan een jonge vriend die zijn belangen waarnam, en aan zijn zwager.

Op 25 maart 1795 werd Bilderdijk door de patriotse regering gesommeerd Den Haag binnen vierentwintig uur te verlaten, en Holland binnen acht dagen. Deze verbanning kan alleen begrepen worden als men iets weet van de ingewikkelde politieke toestand en de veranderende denkbeelden in de tweede helft van de achttiende eeuw. Verlicht of conservatief, internationalistisch of nationalistisch, revolutionair of behoudzuchtig, royalist of republikein, het zijn allemaal tegenstellingen die in elkaar overlappen en niet makkelijk de ene persoon van de andere onderscheiden. Een verlichte patriot kon tegelijk een landverrader zijn, een conservatief met royalistische sympathieën kon een aanhanger van de Verlichting zijn. In Bilderdijk verenigt een aantal van die tegenstellingen zich. Het enige waar hij niets van moet weten is van een gewelddadige revolutie die leidt tot volksbestuur. Maar hij had meer dan enig ander een symboolfunctie gekregen als antipatriot en daarom moest hij verdwijnen.

In de Republiek der Verenigde Nederlanden, die als een speelbal op en neer ging tussen de manipulerende handen van Frankrijk en Engeland, kan men twee hoofdbewegingen volgen: die van de prinsgezinden en die van de patriotten. Simon Schama heeft erop gewezen dat de buitenlandse beïnvloeding niet machteloos ondergaan werd en dat er wel degelijk een republiek bestond waarin zelfstandig een kritische stroming tegen de verouderde staatsinrichting op gang gekomen was, zowel bij de orangisten als bij de patriotten, die spottenderwijs de 'kezen' genoemd werden.

Bilderdijs vader was een vooraanstaand medicus, later gemeente-inspecteur in Amsterdam, die aan de zijde van de prinsgezinden stond, maar wel verlichte denkbeelden koesterde en

kritisch de politiek volgde. Zijn oudste zoon Willem, geboren in 1756, kreeg van hem een gedegen scholing in allerlei takken van kunst en wetenschap. Ander dan huisonderwijs kon de jonge knaap niet volgen, omdat hij een zware verwonding aan zijn voet opgelopen had die hem twaalf jaar aan het bed kluisterde. Hij zou verder het leven doorgaan met een slepend been. De rijke bibliotheek van zijn vader verschaftte hem een encyclopedische kennis. Pas in 1780 werd hij ingeschreven aan de Leidse universiteit om rechten te studeren, en nog geen twee jaar later promoveerde hij, waarna hij een praktijk in Den Haag opende. Dichtertelijke bekendheid had hij toen al ruimschoots verworven, en als advocaat zou hij ook weldra opvallen door zijn gewaagde politieke stellingname in een tijd waarin de patriottische beweging machtig werd. De patriotten verzetten zich tegen de toenemende invloed van de stadhouder, prins Willem v. De Staten van Holland besnoeiden in 1785 met succes zijn macht, zodat hij zich terugtrok uit Den Haag. De jonge Bilderdijk trok zich het lot van de verdreven Prins en zijn aanhangers aan. Vele prinsgezinden die in moeilijkheden waren gekomen zochten rechtshulp bij hem, en die verleende hij grootmoedig en onbevreesd. Hij leidde de verdediging in het bekende proces van Kaat Mossel, de Rotterdamse visvrouw die in het oranje gekleed prinsgezinde leuzen geroepen had. Bilderdijk wist vrijspraak te verkrijgen in zijn pro deo gevoerde, opzienbarende pleidooi, maar bij hoger beroep werd de vrouw toch gevangengezet.

In 1785 trad Bilderdijk halsoverkop in het huwelijk met de mooie Catharina Rebecca Woesthoven, dochter van een Wagnings majoor, die zelf in een brief contact met Bilderdijk gezocht had, want ze bewonderde hem als dichter. Elf weken na de inzegening werd zijn dochter Louise geboren.

De invloed van de patriotten groeide en bij talloze opstootjes werd op afzetting van de weinig krachtdadige Willem v aangedrongen. Een burgeroorlog dreigde. Willems gehate Pruisische vrouw werd in 1787 gemolesteerd bij Goejanverwellesluis, wat tot gevolg had dat haar broer, de koning van Pruisen, Willem te hulp schoot met troepen onder leiding van de hertog van Brunswijk. Bilderdijk kreeg van de Prins de opdracht om de hertog te adviseren. De Pruisische troepen hadden weinig moeite met de slecht georganiseerde patriottische vrijkorpsen, en Willem v

kreeg zijn vroegere macht weer terug. Talloze patriotten vluchtten naar Frankrijk. Met Pruisen en Engeland werd een vredesverdrag gesloten. Alle regenten werden gedwongen een eed van trouw aan de bestaande constitutie te zweren. Patriotten die dit weigerden stond vervolging te wachten. Bilderdijk, die uit een soort heroïsche retoriek eerder de kant van slachtoffers dan die van overheersers koos, nam nu de verdediging van patriotten op zich. Dat werd hem door zijn partijgenoten wel kwalijk genomen, maar aan zijn prinselijke gezindheid was geen twijfel mogelijk. Tamelijk rustige jaren volgden, waarin Bilderdijk zich als dichter verder ontplooidde.

In Frankrijk had inmiddels de grote omwenteling plaatsgevonden en de expansie van de Revolutie begon. In 1793 verklaarde Frankrijk de oorlog aan Engeland en de Republiek. De inval die daarna volgde werd tegengehouden, maar van binnenuit kwam er hulp door de oprichting van revolutionaire comités. In 1794 viel Frankrijk de Republiek opnieuw binnen en toen bezweek stad na stad ten zuiden van de rivieren. In de strenge winter aan het eind van het jaar konden de Franse legers over de bevroren rivieren trekken en toen begin 1795 Utrecht viel, vluchtte Willem v met zijn gezin naar Engeland. Er volgden enige chaotische maanden waarin de machtsverhoudingen en -wisselingen nog niet overal duidelijk waren. De 'Provisioneele Representanten van het Volk van Holland' namen de beslissingen in afwachting van de instelling van de Nationale Vergadering. Het waren deze voorlopige vertegenwoordigers die Bilderdijk het land uit joegen vanwege zijn weigering de eed op de nieuwe regeringsvorm af te leggen, wat zij eisten van alle bekleeders van belangrijke posten. Niet de weigering op zich maakte de representanten zo furieus, maar de toon waarop die gesteld was. Bilderdijk weigerde hun recht op regeren te erkennen en hoonde hun optreden. Op dit cruciale moment in zijn leven laat ik de brievenselectie beginnen.

Op 16 mei 1795 sloot Frankrijk een vredesverdrag dat zeer ongunstig was voor de Republiek en eigenlijk de mislukking van de nieuwe natie inhield. De Republiek moest niet alleen troepen leveren aan Frankrijk, maar ook een gigantisch bedrag betalen om de slechte Franse economie te steunen. Engeland verklaarde de oorlog aan Frankrijk en bezette de koloniën van Nederland.

Bilderdijk reisde na zijn verbanning naar Groningen, waar hij

enige tijd wachtte op een paspoort om verder te kunnen reizen. Hij twijfelde tussen Hamburg en Denemarken. Van het Deense hof meende hij hulp te kunnen verwachten. Het werd Hamburg, waar hij bescherming vond bij de diplomaat Hartsinck en contact zocht met Willem v in Engeland. Eenmaal weg bleek Bilderdijk zijn vrouw met een grote schuld te hebben achtergelaten. Met de twee kinderen Louise en Elius werd ze afhankelijk van Bilderdijks en haar eigen familie. Louise werd om de kosten te drukken uitbesteed bij haar zus. De schuldeisers konden slechts via moeizame onderhandelingen en met ondersteuning van Bilderdijks schoonfamilie tevredengesteld worden. Zijn bibliotheek moest ervoor geveild worden. In augustus reisde hij naar Londen. Hij werd door de Prins betrokken bij pogingen om een leger te werven voor een aanval. Deze poging mislukte, waarna Bilderdijk in Hamburg terugkwam, berooider dan ooit. Waarschijnlijk op de bonnefooi vertrok hij eind 1795 opnieuw naar Londen. Hij leefde van allerlei kleine klussen, zoals lesgeven en vertalen en het tekenen van portretten.

Zo gaf hij ook Italiaanse lessen aan de dochters van een Nederlands-Duitse kunstschilder, Hendrik Willem Schweickhardt. Op diens oudste dochter, Catharina Wilhelmina, de helft van een tweeling, zou Bilderdijk razend verliefd worden. Het meisje was negentien, Bilderdijk negenendertig. Wilhelmina verzette zich tegen de relatie, die haar maatschappelijk gezien weinig voordeel kon brengen, maar tegen Bilderdijks gepassioneerde liefdesbrieven en aandringende woorden was zij niet bestand. Bilderdijk worstelde intussen met zijn huwelijkstrouw. Hij deed pogingen zijn vrouw met de twee kinderen naar Engeland te krijgen, in de hoop dat zijn buitenechtelijke verlangens dan een zachte dood zouden sterven. Maar Catharina voelde weinig voor een hereniging met de man die zij vooral als opvliegend en onverantwoordelijk kende. Wilhelmina's ouders, die de relatie ontdekt hadden, verboden het jonge meisje de omgang met de dichter. Heimelijke bijeenkomsten gooiden slechts olie op het vuur. Anderhalf jaar lang drong Bilderdijk aan en toen zij besluiteloos bleef, smeedde hij een ingenieus plan om haar mee naar het buitenland te krijgen. Zij zouden gescheiden van elkaar Engeland verlaten om haar ouders te misleiden; zij in het voetspoor van haar getrouwde zus, hij om een nieuw bestaan in Duitsland te vinden.

Bilderdijks roerende afscheidsbrief aan Wilhelmina voor hij de Engelse kust verliet, is het eindpunt van de brievenselectie. Er is dan een omslag bereikt en er begint een nieuwe fase.

Gelukkige wittebroodsweken zaten er voor het geheime bruidspaar niet in. Bilderdijk begaf zich via Yarmouth en Cuxhaven naar Brunswijk, waar hij opnieuw met lessen en kleine opdrachten een karig inkomen verwierf. In grote onrust wachtte hij op berichten van zijn geliefde, die tegengehouden werd door een blokkade van de Theems. Toen zij enige weken later met haar zwager en zus in Bremen arriveerde, wist zij op haar beurt niet waar ze hem kon vinden en stuurde brieven naar Minden, Brunswijk en Hannover. In Hannover werd het paar verenigd, om daarna naar Brunswijk te gaan, waar Wilhelmina volgens plan in huis kwam bij haar zwager en zus. Bilderdijk trok waarschijnlijk ook bij hen in. Maar slechts voor korte tijd. Trouwen kon Bilderdijk niet omdat er nog geen scheiding geregeld was, en openlijk samenwonen met Wilhelmina was in die tijd maatschappelijk onmogelijk. Dit gold des te sterker omdat hij opdrachten van de hertog van Brunswijk en van prins Willem v ontving, zodat hij vaak aan het hof zijn opwachting moest maken. Hij zou die positie verspelen door een concubinaat. Toen Wilhelmina zwanger raakte, moest ze weg uit Brunswijk. Ver van hem verwijderd werd in 1798 in Berlijn het eerste kind geboren. Pas in 1802, toen de echtscheiding met Catharina Rebecca uitgesproken was, kwam Bilderdijk openlijk met zijn tweede vrouw voor den dag. Zij had inmiddels al drie kinderen gekregen, van wie er een gestorven was. Na de val van de Bataafse Republiek en de aanstelling van Lodewijk Napoleon in 1806 keerde Bilderdijk met haar terug naar Nederland. 'Vrouwe K. W. Bilderdijk', die als meisje in Engeland al gedichten en toneelstukken schreef, begon onder zijn invloed ook in het Nederlands te schrijven, en verwierf naam als dichteres.

Aan het hof van Lodewijk Napoleon was Bilderdijk een gezeene figuur, maar met diens vertrek in 1810 verviel hij weer in armoede. Toen in 1814 de Fransen verjaagd werden en Nederland een koninkrijk werd, verwachtte Bilderdijk door koning Willem I vorstelijk ondersteund te worden. Hij kreeg slechts een bescheiden jaargeld, wat evengoed in die jaren een grote uitzondering was voor een literator. Maar zijn grote wens om hoogleraar te

worden werd niet gehonoreerd, want zijn heftigheid had hem veel vijanden opgeleverd en daarom werd hij tegengewerkt.

In 1817 vestigde hij zich als privaattoecent in Leiden. Door de studenten werd hij op handen gedragen en hij stond aan de basis van wat in de jaren dertig in de letterkunde de nieuwe beweging van de Hollandse Romantiek zou worden. Maar de hoogleraren en andere gezagsdragers wantrouwden zijn gedeeltelijk romantische, gedeeltelijk reactionaire denkbeelden. Zoals vóór de Franse tijd was hij opnieuw een omstreden, aanbeden en verguisde figuur in de letteren, de politiek en de wetenschap.

Aan de oprechtheid van Bilderdijks liefde voor Wilhelmina is geen twijfel mogelijk. Haar leven werd echter getekend door vele zwangerschappen, het overlijden van jonge kinderen en armoede. Zij stierf in 1830 afgetoed in Haarlem, 54 jaar oud. Van hun acht kinderen leefde toen alleen nog maar de jongste zoon, Lodewijk Willem. Bilderdijk zou haar nog een jaar overleven. Met haar dood verloor hij alle levenslust. Zijn geest was uitgeblust, hij was vergeetachtig en somber geworden, en verlangde naar de dood, die op 18 december 1831 voor hem als een verlossing kwam.

VERANTWOORDING

Om Bilderdijs brieven recht te doen, heb ik het achttiende-eeuwse Nederlands geplooid naar het hedendaagse. Daarbij ben ik trouw gebleven aan de inhoud, maar voor de hertaling moest ik soms fors ingrijpen in de volgorde, de zinsstructuur en de zinslengte. Bovendien heb ik stilzwijgend spellingwijzen van namen gecorrigeerd, de interpunctie gemoderniseerd en afkortingen opgelost als het daarbij niet om het verheimelijken van namen ging. Dubbele onderstrepingen zijn in klein kapitaal afgedrukt. De indeling van de brieven is geüniformeerd. Voor de naamgeving van Bilderdijs vrouwen heb ik een keuze moeten maken. In de brieven wordt niet duidelijk hoe ze aangesproken werden. Het is niet gebruikelijk dat er met een voornaam ondertekend wordt of dat een aanhef begint met een voornaam. Catharina Rebecca Woesthoven zal wel aangesproken zijn geworden met een afleiding van haar eerste naam (Katrien, Trina, Rini of iets dergelijks). Haar zuster Petronella werd Mietie genoemd. Voor Catharina (ook Katharina gespeld) Wilhelmina Schweickhardt zijn er aanwijzingen dat ze met een afleiding van haar tweede naam aangesproken werd, misschien als Billah. Ik noem de drie vrouwen respectievelijk Catharina, Petronella en Wilhelmina.

Niet alle brieven waren even relevant voor het verhaal van Bilderdijs ballingschap en liefde. Ik heb ervoor gekozen de brieven van zes personen centraal te stellen: die van de drie belangrijkste vrouwen en de drie belangrijkste mannen voor hem in deze periode. Brieven aan andere personen heb ik helemaal weggelaten. Maar ook in de correspondentie met de zes centrale figuren heb ik geknipt. Brieven die voor de ontwikkeling minder interessant waren, zijn niet opgenomen. Ook passages uit brieven die stremmend werkten op het verhaal, heb ik overgeslagen, wat aangegeven is tussen vierkante haken: [...]. Van de retourbrieven van de zes correspondenten is een deel bewaard gebleven. Voorzover ze nodig waren om de context van Bilderdijs antwoord te begrijp-

pen, zijn ze geparafraseerd of geciteerd in inleidende toelichtingen bij de brieven. De citaten uit de brieven van zijn eerste vrouw, Catharina Rebecca Woesthoven, moesten sterk bewerkt worden om ze te kunnen opnemen. Haar brieven zijn geschreven zonder enige interpunctie en in een soort spreektaal zonder spelregel. Om de passages toch leesbaar te maken heb ik gedachtestreepjes toegevoegd (-) en de spelling genormaliseerd.

Behalve de brieven in het achttiende-eeuwse Nederlands waren er ook veel brieven in andere talen. De correspondentie met zijn geliefde werd eerst in het Italiaans gevoerd, later in het Engels. Deze zijn door mij vertaald conform de werkwijze bij de hertalingen. De Engelse teksten zijn hier voor het eerst vertaald. Voor de Italiaanse heb ik de bestaande vertaling in *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling* aangepast aan de modernere toon van mijn uitgave.

De toelichtingen, die ook voor een deel gebaseerd zijn op bovenstaande uitgave, heb ik met opzet beperkt gehouden. Bij de personen die optreden zijn alleen de hoognodige gegevens verstrekt. Politieke gebeurtenissen zijn alleen van commentaar voorzien als de brief vragen openliet.

De brieven van Bilderdijk worden op verschillende plaatsen in het land bewaard. Een grote collectie is aanwezig in het Bilderdijk-Museum, dat ondergebracht is in de Vrije Universiteit te Amsterdam. Daar bevinden zich de brieven aan de uitgever Uylenbroek en die aan Catharina Wilhelmina Schweickhardt. Die aan zijn vrouw worden in de handschriftencollectie van de Universiteit van Amsterdam bewaard. Brieven aan zijn zwager en schoonzus Elter-Woesthoven liggen in het Gemeentearchief van Leiden en in het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatie Centrum in Den Haag. Die aan Outhuys zijn niet in handschrift bewaard gebleven, maar alleen bekend uit een negentiende-eeuwse brievenuitgave. Een aantal brieven is defect overgeleverd. Meestal zijn er eerste bladen of boven- en onderkanten afgescheurd. De reden is juist door de vernieling niet te reconstrueren.

Voor deze bloemlezing heb ik ingrepen toegepast die een editor van een nieuw uitgegeven brieveneditie niet stilzwijgend mag

uitvoeren. Maar omdat er een wetenschappelijke editie beschikbaar is waarin de juiste tekst zonder selectie weergegeven is, kan er geen bezwaar zijn tegen deze aangepaste brievenkeur. Wie Bilderdijk juist wil citeren, moet echter niet *Liefde en ballingschap* gebruiken, maar de reeds genoemde wetenschappelijke editie: *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1795-1797*. Ik dank de editoren van deze uitgave, J. Bosch, H. W. Groenevelt en M. van Hattum, voor hun toestemming vrijelijk hun werk te gebruiken.

BRIEVEN

1795-1797

Bilderdijk aan de uitgever Uylenbroek. Den Haag, 11 februari 1795

De Amsterdamse uitgever Pieter Johannes Uylenbroek (1748-1808) is een vriend en vertrouwenspersoon van Bilderdijk. Als vooraanstaand uitgever organiseert hij in zijn huis geregeld literaire bijeenkomsten. Hij heeft diverse dichtbundels van Bilderdijk uitgegeven en nam in zijn serie Kleine dichterlijke handschriften bijdragen van hem op. In een brief aan Pieter Uylenbroek voorziet Bilderdijk dat hij in moeilijkheden zal komen door het nieuwe bewind. Hij beseft maar al te goed dat zijn financiële situatie slecht is. Tot dan toe had hij nooit geld gevraagd voor zijn literaire werk, maar hij overdenkt nu wat voor mogelijkheden hij heeft om toch een inkomen te verwerven als hij zijn beroep als advocaat niet meer mag uitoefenen. Hij kan niet vrij naar het buitenland vertrekken, want daarvoor is een paspoort nodig van het nieuwe bewind. De brief is pas twee maanden later verzonden aan de uitgever, toen Bilderdijk werkelijk zijn beroep moest opgeven en het land moest verlaten.

Zeer geliefde vriend!

Nu komen (dankzij de aristocratische revolutiegeest, die ons allemaal tot zijn slachtoffers gemaakt heeft) mijn voorspellingen uit! De tegenwoordige omstandigheden laten niet toe dat ik de uitoefening van mijn beroep als advocaat voor de Hoven van Justitie aanhoud. Het geweten en de eer verbieden mij dit, en bovendien die voorzichtigheid in het gedrag die ons zowel door de godsdienst als door het verstand voorgeschreven wordt. Ondertussen heeft al mijn aanhoudende vlijtigheid mij niet geholpen om schatten over te houden. Vaak heb ik voor ongelukkige armen gepleit, alle bedrijven van burgers zijn achteruitgegaan, en de noodzakelijke omloop van geld in ons land stokt desastreus en daardoor zijn er wanbetalingen ontstaan. Een reeks van bankroeten ten slotte heeft mij in het laatste twee en een half jaar meer dan f 16.000 doen verliezen. Dit alles heeft het mij onmogelijk

gemaakt geld opzij te leggen, en wat ik heb kunnen overhouden is in renteloze en (op dit moment althans) bijna waardeloze papieren veranderd. Schulden te maken op dat wat ikzelf of mijn vrouw te verwachten hebben, zou betekenen dat ik mijn kinderen van hun erfdeel beroof, het vertrouwen van anderen misbruik, en dat ik mij aan het gevaar blootstel dat ik mijn verplichtingen niet kan nakomen als alles eens zou tegenzitten (want de toekomst is alleen in Gods handen). En omdat ik niet vrij uit dit land mag vertrekken, heb ik niet de mogelijkheid om elders een bestaan te zoeken dat mij hier in dit land ontvalt. Op dit dieptepunt, lieve vriend, kan het zeker niet stroken met mijn plicht of mijn gevoel dat ik hoofd en hand werkeloos zou laten hangen. Ik zal daarentegen afstand doen van alle welstand (die tot nu toe bij mijn beroep hoorde, maar nooit bij mijn hart) en me onderwerpen aan Gods heilige wil zolang het Hem behaagt. Alle vermogens die Hij mij gegeven heeft, zal ik gebruiken om met behoud van eer en geweten mijzelf en de mijnen het nodige brood te verschaffen. Een kostwinning vinden in een of ander geleerd vak lijkt mij tegenwoordig voor mij niet mogelijk. Ook biedt mijn verzwakt gestel mij geen uitzichten op enige taak die inspanning van geest, aanhoudende zware studie of het minste vonkje van oorspronkelijkheid zou vereisen. Op dit moment tenminste voel ik me niet in staat om gebruik te maken van de kennis die ik sinds mijn kinderjaren met zoveel plezier, zorg en volharding vergaard heb. Wat blijft er dus voor me over?—Heel weinig zeker! maar ook dit weinige kan God zegenen. Vertrouwend op die zegen, en blijmoedig in dit vertrouwen, aanvaard ik dit als een plank bij een schipbreuk, die de golven met mij daarop aan land moeten spoelen, volgens zijn bevel! Hij, die slechts goed en wijs is, moge dit doen uitkomen!

Maar terzake, lieve vriend! je weet hoe ik kan tekenen en schrijven. Mijn besluit is met het eerste een inkomen te zoeken door te ontwerpen, te tekenen, en (desnoods) vignetten en andere platen te etsen. Wat het tweede betreft wil ik inkomsten krijgen door vertalingen te maken van wetenschappelijke, geleerde werken of werken over kunst en esthetica, zowel uit de oude als uit de hedendaagse talen, waarvan ik er geen enkele uitzonder. Kun je me daarvoor gebruiken in het een of ander vak, dan bevel ik me bij jou als eerste aan, vóór alle anderen. Ik vertrouw op jouw

eerlijk hart in verband met iets waar ik helemaal niets van af weet, omdat ik nooit wat voor mijn werk gevraagd heb, behalve in het vak dat tot nu toe mijn beroep was. Als dat niet kan, geef me dan je vriendenraad: ik wacht daarop met een ontvankelijk en dankbaar hart.

Wees zo goed mij een opgave te doen van de rekening die ik bij jou heb (ik zoek er vergeefs naar) om ze te kunnen voldoen. De som alleen is genoeg voor mij. Groet je vrouw en dochter, verder onze vrienden Doornik, Zubli, De Boozer,¹ &c. en ontvang de hartelijke groeten van

je altijd oprechte
Bilderdijk

's-Gravenhage, 11 februari 1795.

Bilderdijk aan zijn vrouw. Amsterdam, 27 maart 1795

Wanneer het Franse leger in samenwerking met de patriotten in januari 1795 Willem v op de vlucht gejaagd heeft, neemt een voorlopige volksregering het bestuur van de Bataafse Republiek op zich. De 'Provisioneele Representanten van het Volk van Holland' eisen van alle advocaten, procureurs en deurwaarders dat zij de eed op de rechten van de mens en de burger afleggen. Hierin staat onder andere dat de macht bij het volk berust, en dat men gehoorzaam moet zijn aan de vertegenwoordigers daarvan. Bilderdijk weigert het afleggen van de eed en schrijft een scherp rekest aan de voorlopige regering, dat op 24 maart gelezen wordt en uiterste verontwaardiging wekt. In het rapport dat de gecommitteerden daarop schrijven, wordt Bilderdijk een gevaarlijk en schadelijk mens genoemd. Zijn schandelijk rekest zou geleerde wartaal bevatten en wijzen op een 'ingekankerde verkleefdheid aan het vernietigd stelsel van list en geweld'. De wettigheid van de gezegende revolutie zou erin ontkend worden. Bilderdijk wordt op 25 maart ontboden bij de advocaat-fiscaal en hij krijgt te horen dat hij binnen vierentwintig uur Den Haag en binnen acht dagen de provincie moet verlaten. Bilderdijk vertrekt op 26 maart naar zijn vader in Amsterdam, vergezeld door zijn jonge vriend Gerrit Outbuys. Vader Isaïc of Izaak (1720-1798) woont daar met zijn jongste zoon Isaïc of Izaak (1773-1851) op de Prinsengracht bij de Vijzelstraat (nu nr. 800).

Lieve dierbare!

Ik heb te Leiden een zeer ellendige nacht doorgebracht, maar nu gaat het vrij redelijk met me. Meld me toch hoe jij eraantoe bent. Ik hoop dat je niet ongerust bent. Elter weigert ook.² Men spreekt hier erg hoopvol. — Wil je mij met de rest de etsinstrumenten sturen, die ik op het kleine tafeltje gelegd heb, en ook de kleine Engelse verfdoojsjes en platte crayondoo die in het kabinetje staan, en de twee met perkament bespannen raampjes die in de la van de witte staande lessenaar liggen? Ik zou ze op reis nodig kunnen hebben. Ik heb hier nu nog niet veel kunnen uitvoeren, maar ik denk je morgen de volmacht die ik van Dekker verwacht, toe te kunnen sturen.³

Wil je Gosse om brieven voor Denemarken en elders laten vragen? Is Beelaerts bij Schubart om hetzelfde gegaan?⁴

Vader is verschrikkelijk bedroefd &c. Ik wacht op een brief van je om te horen of deze goed en ongeopend overgekomen is. Vaarwel, mijn dierbare, en blij moed houden, zoals je doet: God zal voor alles zorgen en alles goed maken. Vaarwel! Onze afspraak blijft gelijk. Vaarwel!

Vrijdag.

p.s. Adres bij vader!

Bilderdijk aan zijn vrouw. Amsterdam, 28 maart 1795

In een zeer verwarde en wanhopige brief van 27 maart meldt Bilderdijks vrouw Catharina dat er een halfuur na zijn vertrek al verschillende geldbeluste schuldeisers aan de deur waren geweest en dat ze niet weet hoe ze verder moet. Bilderdijk laat in zijn antwoord niet merken dat hij op de hoogte was van de schulden waarmee bij haar bad laten zitten.

Lieve dierbare!

Wat je me meldt, verwondert me zeer. Maar houd moed, en alles zal (daar ben ik van overtuigd) goed komen. Alles komt neer op één punt, en dat is tijd winnen, en de zaken zoveel mogelijk laten zoals ze zijn. Wat mij betreft, ik vind het hier bepaald niet

aangenaam. Steeds zonder geld en koud. Maar als ik het reisgeld maar eenmaal heb, zal ik me met de hulp van God verder wel redden en ook voor jou zorgen. Probeer alleen van de declaraties te innen wat je kunt, en handel verder naar je eigen gevoel.—Mijn hoofd lijdt ontzettend onder de exclamaties &c. van vader. Hij is radeloos bedroefd, en wil alles doen, maar kan niets doen behalve het mij lastig maken. De route om weg te komen is nu ook gesloten. Daarom is reizen bijna ondoenlijk; maar hoe het ook gaat, ik zal me erdoorheen scheuren, al was het naakt en zonder een duit geld.—Ik zou jou en de kinderen willen zien, en je kunt met hen bij vader logeren. Over alles dan mondeling. Aan hulp zul je geen gebrek hebben als ik vertrek, en de verlossing uit de nood is nabij.

Ik heb Outhuys⁵ verzocht om jou te vragen mij een Italiaans boekje (de *Aminta di Tasso*) te sturen, maar ik zie dat ik dat al bij me heb, zoek dus niet.⁶ Van het kabinet merk ik de sleutel bij mij te hebben. Een smid bestellen zal je minder kosten dan de porto van sleutels. Ik wacht daarom tot ik je hier zie om hem aan je te geven. Ik denk dat het het veiligst is als ik deze brief insluit bij die aan Van der Linden, aan wie ik op zijn verzoek enkele berichten schrijf over zaken &c.⁷ De tijd ontbreekt mij om langer te zijn. Vaarwel, mijn enige! Vaarwel! Bemin
je Bilderdijk

Amsterdam 28 maart 1795.

Bilderdijk aan zijn vrouw. Groningen, 3 april 1795

De week dat Bilderdijk nog in de provincie Holland mag blijven, loopt af op 31 maart. Op de avond van die dag vertrekt hij per schip naar Groningen. De route gaat via de Zuiderzee en de haven Lemmer in Zuid-Friesland.

Lieve dierbare!

Na drie nachten slapeloos op het water gezworven te hebben, kom ik nu in de namiddag hier in Groningen vermoeid en afgetobd aan. Het logement waarin ik op aanbeveling van twee mensen die hier geboren zijn, mijn intrek wilde nemen, bestaat niet

meer, maar is gesloten (misschien omdat het de naam van *Het Parlement van Engeland* voerde).⁸ Dus heb ik het eerste het beste waar mijn kruier en wegwijzer mij heen wilde brengen, moeten proberen, en dit is *De Nieuwe Munster*, waar ik ternauwernood een vertrekje met twee bedsteden gekregen heb, zonder enige meubels behalve twee stoelen en een onbruikbare tafel. Ook moet ik mij laten welgevallen dat er 's nachts nóg iemand slapen zal en dan is er ook nog inkijk door vensters op het portaal. Ik moet dit verdragen om de nacht door te komen, want de stad is vol vreemdelingen, maar ik hoop morgen een ander verblijf te zoeken, waar ik tenminste in een hokje alleen kan zijn. Nu schrijf ik je deze, om je gerust te stellen met een bericht, hoe verschrikkelijk weinig ik ook meedeel. Mijn eerste werk morgenochtend zal nu zijn om bij de post te gaan horen of er brieven van je aangekomen zijn, zodat mijn bezorgdheid gestild wordt. Ik hoop ondertussen dat het goed gaat met jou en de beide kinderen, en dat de zaken zich schikken.

Aan de Lemmer kwam ik (nu is het vrijdagavond) op donderdagochtend pas aan, en ik had niets dan tegenwind en vochtige mist; 't slechtste weer dat er voor mij uit te zoeken valt. Maar al die tegenslag werd enigszins getemperd doordat ik een brave, weldenkende schipper had, die mij alle mogelijke diensten, aandacht en vriendschap bewees. Zijn hele scheepsgezin deed mee, net als verschillende Friese reizigers, allemaal van dezelfde partij, die op de hoogte waren van mijn geval of er snel van op de hoogte kwamen. Aan de Lemmer zag ik toevallig onze schipper Maarten Johannesz, die wel eens bij ons gegeten heeft en ik trof overal dezelfde hoop en verwachting, vol afkeer van de nieuwigheden. Jammer genoeg was mijn reisgezel een Bataaf, in 1787 overgestapt in Franse dienst, met nog een Fransman.⁹ Ze waren vriendelijk genoeg, maar vol *Liberté et Égalité*: ik heb echter niet veel met die lui hoeven disputeren toen ik liet weten in welke kwaliteit ik daar was. Zeeziek ben ik niet geweest, wat een geluk!

Aan de Lemmer moest ik dadelijk weer inschepen naar hier, en omdat dat vaartuig onevenredig veel kleiner was en met volk opgepropt werd, geen kooien had en bijna open was, heb ik hevige kou geleden door de vrij strenge vorst van die nacht. Bovendien kon ik in die 32 à 33 uur ook geen ander eten dan heel slecht

krentenbrood krijgen, nadat mijn Frans brood, dat ik uit de stad meegenomen had, opgegaan was. Wat was ik begonnen als ik in mijn ruime mantel geen extra dekking had gehad, die zowel voor kleding, bed als deken diende. Want een koudere nacht als deze laatste was, herinner ik me niet meegemaakt te hebben.

Ik hoop maar dat je alle goede vrienden die mij opgebeurd hebben met hun afscheidsbrieven, alvast mijn dank betuigd hebt. Ik zal hun die met de volgende post zelf herhalen, maar nu vallen de ogen mij dicht van vermoeidheid. Ook is mijn hoofd helemaal verward en van streek. Daarom vaarwel, kus onze lieve kinderen, en hou van mij, zoals ik van jou hou, alleen van jou, onveranderlijk, en totaal! God is met je! met ons allebei! en zal ons snel herenigen, gelukkiger dan ooit! Vaar- nogmaals, vaarwel!

De jouwe

Groningen, de 3de april 1795.

p.s. Ik ben naar de post geweest, maar er zijn geen brieven voor mij. Bezorg me toch het paspoort, vooral van de Deense minister: of laat mij weten, dat ik het niet krijgen kan, en waarom? – Vaarwel, lieve!

Bilderdijk aan zijn vriend Outbuys. Groningen, 5 april 1795

Zeer geliefde vriend!

Hartelijk dank voor je aangename, je verkwikkende brief, die mijn hart verzadigd en gesterkt heeft met de waarachtige troost van een zuivere vriendschap zoals die van jou is. Ik dank je hartelijk en zal je mijn leven lang er de nodige erkentelijkheid voor geven. God geve dat ik of de mijnen in de gelegenheid komen om je die op een onvergetelijke manier te tonen.

Ik schrijf je deze gewoon om je mijn voorrede en enkele aanwijzingen voor de druk van *Ibn Doreid* te doen toekomen.¹⁰ Niets hierin dus over politieke of huiselijke zaken! niets over mijn reis, wat de bezorging zou kunnen vertragen. Als men mijn brief onderschept, dan vertrouw ik erop dat men het onschuldig papier zijn bestemming niet weigert en jou en mij en de poëzieminnen-

de wereld het kleine en onschadelijke boekgeschenk niet misgunt, waarbij dit hoort en dat zonder dit *supplement* onvolmaakt zou blijven.

Je zult het *dichtstuk-zelf* met de *aantekeningen* via mijn broer ontvangen hebben. Nu vind je hierbij de *Voorrede*, met een *titelblad* en nog enige kleine *toevoegingen* bij de noten, die je wel op hun plaats wilt inlassen. Ik vertrouw erop dat de voorrede je bevalt; wil er het *jaar des Heils* invoegen, dat hetzelfde is als het 223ste *van de Hegira*.¹¹ Dit moet goed gebeuren, en ik heb geen boeken daarvoor bij de hand.

Ik laat jou beslissen bij wie je het stuk wilt laten drukken, maar volg in letter en manier van uitgeven zoveel mogelijk de *Vertoogen* van Salomo;¹² en (wil je dat doen) begin met de voorrede, die *cursief* moet staan.

Achter de titel had ik graag in een kleine letter het citaat uit Cicero, dat je daar lezen zult.¹³ Dat verklaart mijn manier van bewerken.

Om er nog iets sierlijks bij te voegen, zou het me plezier doen als je het silhouet van mijn vrouw bij wijze van opdracht voorin plaatste op een apart blaadje, met de letters daarboven en -onder zoals op het bijgaand papier.¹⁴ Als ik hier een silhouet van haar had die op haar leek zoals ze nu is, dan zou ik die hier graveren, maar nu moet ik je vragen dit bij jullie in Amsterdam of Rotterdam te laten doen, echter niet door een knoeier, maar zo dat het goed is, want beter niet dan belachelijk slecht. [...]

Bilderdijk aan zijn vrouw. Groningen, 7 april 1795

Bilderdijk vermoedt dat zijn post onderschept wordt. Daarom laat hij brieven meestal adresseren aan zijn schuilnaam Ideman of aan Teisterbant, de naam die hij gebruikte om op zijn vermeende adellijke afkomst van de heer van Teisterbant te wijzen. Ook laat hij wel brieven verpakken in een omslag aan een vertrouwde, die ze dan bij hem bezorgt. Andersom moeten ook brieven van hem naar Holland vaak via schuilnamen verstuurd worden. Met zijn vader, die ook een vurig antipatriot was, schrijft hij in het Latijn, om mee te lezen te bemoeilijken. Namen in brieven worden vaak alleen met initialen aangegeven en over politiek wordt in bedekte termen geschreven.